

Теодор ДРАЙЗЕР

ПРИВИД ЗОЛОТА

ТА ІНШІ ОПОВІДАННЯ

Київ
"ZNANNIA"

ШЛЮБ ДЛЯ ОДНОГО

Щоразу, роздумуючи про кохання і шлюб, я згадую Рея. Непересічна особистість. Світлий розум. Він один з перших, кого я зустрів, приїхавши до Нью-Йорка, однак, як і безліч інших, котрі прагнуть досягти успіху, переймався лише власними справами. На щастя, я переконався, що в міру своїх можливостей він мав амбіції пересічної людини. У той час він працював на одну з тих великих комерційних фірм, які розслідували фінансове становище підприємців, великих та дрібних, і за гроші надавали свої висновки їхнім конкурентам. Він з головою був занурений у роботу і, вочевидь, переконаний, що наполегливістю досягне, можливо, цілком реальної мети: керівник однієї з філій концерну платитиме йому п'ять або шість тисяч на рік. Мене в ньому зацікавила, окрім доброзичливого і приємного характеру, одна його риса: він мав безліч можливостей вивчати людську природу, духовні ресурси людини та її винахідливість, обмеження й сваволю, перепади настрою, внутрішню нестабільність, схильність до драм, однак дотепер значною мірою переймався голими цифрами та фактами різних підприємств, характер яких повинен був дослідити.

Чи вони платоспроможні? Чи здатні оплатити рахунки? Який їхній основний капітал? Скільки готівки мають у розпорядженні?.. Такими були потрібні йому дані, і цим він переважно обмежувався.

Проте періодично він бував вражений, дивувався, драгувався та зловтішався витівками, потаємністю, хибністю уявлень та відвертою підлістю багатьох тих, з ким йому доводилося мати справу. Щодо нього самого, то він вважав себе чесним, безпосереднім, не таким зашореним та нікчемним, як дехто з цих людей, і саме тому був переконаний, що досягне успіху, і врешті-решт зробив це, звісно, у силу свого потенціалу. Що зацікавило мене і тепер змушує сприймати його як прекрасний приклад марності мрії про жадану або навіть достойну нагороду — це його свята та гідна подиву віра. Якщо людина робить те, що повинна, якщо вона працююча і чесна, ошадлива та вихована й володіє ще кількома з тих багатьох чеснот, які, ми знаємо, є обов'язковими і які, як він вважав, властиві йому, то у такій природній послідовності речей справи у такої людини мають йти краще, ніж у інших. А що, якщо чесна, працююча, обережна людина не досягає кращих успіхів порівняно з тією, яка не має у собі цих чеснот, яка, скажімо, грубо нехтує ними? Нісенітниця. Так не має бути. Звісно, стаються нещасні випадки й хвороби, і люди крадуть одне в одного, за чим щодня він спостерігає. І банки банкрутували, і створювалися трасти й об'єднання, що, здається, не цілковито відповідали інтересам простої людини. Але навіть у цьому разі, враховуючи всі обставини, пересічна людина, яка чинить так, як зазначено вище, ймовірно, досягне набагато кращих результатів порівняно з тією, яка усім цим нехтує. Одне слово, є така річ, як відносна

справедливість. Добро зазвичай торжествує, а нечес- тивців карають, як і має бути.

У питанні кохання і шлюбу він дотримувався та- кож певних поглядів. Не те щоб він був надмірно при- мітивний чи схильний засуджувати тих, чие життя не склалося так, як він сподівався, складеться його влас- не, але він вважав, що є золота середина здорового глузду в питанні шлюбу, яка веде до успіху у цій царині так само, як згадані вище якості ведуть або мають привести до успіху в сферах більш матеріальних або практичних. На жінках треба розумітися. Той, хто починає залицятися до розумної та привабливої жінки, може бути впевненим, що якщо вона походить з пристойної родини, то, відповідно, має прекрасний смак і високі принципи. Їй не обов'язково бути заможною; вона може навіть не мати нічого за душею. Треба бути впевненим, що любиш її. Багато хто починав підбивати клинці, уявляючи, що кохає і є коханим, коли це було не що інше, аніж безглузда скороминуща при- страсть. Рей знався на тому. До того ж, довкола так багато підступних або, щонайменше, легковажних та зрадливих жінок; вони не зможуть допомогти серйоз- ному чоловіку досягти успіху — навіть якби хотіли. Тим не менше, у багатьох віддалених куточках світу існували справді розумні й достойні дівчата, на яких за честь одружитися, і саме одну з них він збирався обрати. Але навіть у такому разі необхідно проявити обережність: інакше одружишся на дівчині, яка буде занадто примітивною і звичайною, не знатиме світу і, отже, буде занадто забобонною. Він створений для розумної, практичної та прогресивної дівчини, якби ж лише зміг знайти ту, що була б йому рівнею.

Це сталося тоді, коли він став помічником однієї важливої людини, він зустрів у своєму кабінеті дівчину, яка видалася йому втіленням майже усіх достоїнств та якостей, які, на його думку, були необхідними. Дочка батьків дуже скромного достатку з сусіднього передмістя. О, вона, звичайно ж, була дуже здібною та старанною стенографісткою. Якби ви побачили маленьке та респектабельне передмістя, з якого вона походила, зрозуміли б. Приваблива і, здавалося, також практична й розумна у багатьох питаннях, вона, проте, усе ще дотримувалася правил, настанов та постулатів своїх батьків, церкви та родини — трьох світів, настільки, на її думку, унормованих та наперед визначених, гідних поваги й пошани наскільки найзаповзятливіші з тих, хто прагне підтримувати порядок і чесноти світу, могли б забажати. Як згодом він мені розповів, — а ми ділилися новинами усякий раз, коли зустрічалися, — вона виступала проти театру, танців, будь-якої форми пізньої вечері або відвідин міста у будні, а також проти всього, що в її релігійному і родинному світі могло сприйнятися як зневага або упослідження Шабату. Пам'ятаю, він змальовував дівчину, як “поки що” обмежену, але сподівався, що з часом її більш лібералізує. Також він прохопився мені з деяким подивом і виглядом бувалого в бувальцях, що у Шабат її не можливо вмовити на щось таке звичайне, як пікнік чи веслування на маленькій річці біля її будинку, оскільки це проти правил; натомість, він змушений ходити з нею та її батьками до церкви. Він не належав до жодної з церков і трохи цікавився соціалізмом, однак тримав це при собі, не виказуючи своїх поглядів. Про театр як одну з форм розваг — зась заікнулися, і вона не могла й не хотіла танцювати;

сприймала ці його уподобання не лише як світські, а й як розпусні та гріховні. Проте, за його зізнанням, він приріс до неї серцем і робить усе, щоб вплинути на неї та просвітити. Вона надто витончена й розумна дівчина, щоб дотримуватися застарілих понять. Вона позбудеться їх.

Дуже повільними темпами (а упадав він за нею два чи три роки), йому вдалося домогтися, щоб серед тижня вона не заперечувала залишатися з ним у місті на вечерю, навіть пішла на церковний або музичний концерт у неділю ввечері, та, звісно, батьки та сусіди не знали про це. Але найбільшим своїм тріумфом він вважав те, що йому вдалося зацікавити її книгами, особливо трохи історією та філософією, які, на його думку, були дуже ліберальними та змушували її ставити під сумнів власні погляди. Також, оскільки він безмежно любив театр і завжди сприймав його як основне джерело своїх невинних розваг, він врешті-решт вмовив її відвідати одну виставу, а потім ще і ще одну. Одне слово, він звільнив її від упереджень настільки, наскільки міг і, здавалося, був у захваті від результату.

Після шлюбу життя для них набуло нової форми, особливо для неї. Вони винайняли невеличку квартиру в Нью-Йорку, місті, на яке вона спочатку дивилася підозріло, та взялися обзаводитися друзями. Згодом вона вступила до літературного клубу, що був організований недалеко від них, і зустріла там серед інших місіс Дрейк і місіс Маншоу, певний тип неспокійних, нав'язливих, невгамовних жінок, якими нехтував Рей і спілкування з котрими, він зрозумів це одразу, як згодом зізнався, — марнування часу без жодної корис-

ті. Але Бессі любила їх і скрізь та всюди супроводжувала.

Саме тоді у мене виникла підозра: щось у їхніх досі щасливих стосунках негаразд. Тепер я бачив його нечасто, але коли навідувався у їхнє маленьке помешкання, не міг не помітити, що місіс Рей дуже здібна учениця у сфері, якою він прагнув зацікавити її. Було очевидно, що вона цілком позбулася усіх своїх старих застережень — як щодо гріховності сцени, так і літератури й життя загалом. Одне слово, Рей виявився прекрасним принцом, який увійшов до секретного саду і розбудив принцесу, що спала в світі речей, про котрі вона ніколи не могла й мріяти. Вона вже критикувала деяких популярних авторів, розповідала цікаві історії з доби Просвітництва у Франції, про які читала, уривки з філософії та поезії, які обговорювали в її новому клубі. З характеру бесіди, яку ми вели втрюх, я бачив, що Рей починає відчувати, що неосвічена молода панна, на якій він не так давно одружився, раптом випередила його у сфері, у якій він сподівався бути її постійним орієнтиром. Неодноразово, я звернув увагу, вона наважувалася ставити його слова під сумнів або перечити йому, і думаю, він дивувався, якщо не дратувався тим фактом, що вона знає більше про сюжет або відносність певних дат історії. З такою ж силою та рішучістю, з якою колись захищала свої недавні переконання, тепер вона виступала та захищала нові знання. Не те щоб її манера була зверхньою або дратівливою; вона делікатно залучала його до дискусії та консультувалася з багатьох питань, що вказувало на те, що наразі у неї немає жодного бажання проявляти перевагу, вона її не відчуває. “Це не зовсім точно, любий. Його ім’я Бентлі. Він автор п’єси,

Але сьогодні караван надто стомився від довгого шляху, і хоч старий зітхав, стогнав і надто гаряче благав, проте зміг дістати від веселих погоничів всього лише листок чи два і поволі попрямував сам до базару. Дорогою, зайшовши у кращу частину міста, де можна було зустріти й чужинців, він не втримався, щоб не попрохати:

— Пожертуйте, іменем Аллаха! Пожертуйте! Хай вам Бог пошле одвічний рай!

Але ніхто не кинув йому і найменшої крихти. Навпаки, ті, хто помічав його добре знайому постать як сумну протилежність до їхньої діяльності й добробуту, одвертались і кричали:

— З дороги, ледарю! З дороги, собако!

Проте коли він доходив до базару, мимохить кинувши сумний погляд на блискучі горщики й тарілі Аль Гаджая, там уже почули, що наближається навантажений караван, і від похмурих, таких мовчазних перед тим крамниць почали долітати веселі вигуки. Справді, вулиці були запруджені потоками людей, що, співаючи, рухалися в одному напрямку. Вони йшли, як і він, до базару кат, тільки були краще забезпечені рупіями й аннами для придбання такої потрібного й приємного зілля. Погоничі здійняли голосний лемент позаду нього, батоги заляскали й тюрбани розступилися. Довкола запалахотіло яскраве вбрання багачів, що поспішали відхопити кращі пучки відбірного кат, чути було, як по каменю шкрябали шкіряні сандалі й глухо били там-тами. Коли верблюди підійшли ближче, базар залили нетерплячі крики юрби. Тут зчинився справжнісінький шарварок, але веселий і доброзичливий. Від вживання кат швидко зникає всіляка

хворобливість, ранкове хвилювання чи втома, яку ви відчуваєте.

Хоч у старого не було ні гроша, щоб купити бодай одну якусь стеблину, усе таки він не міг устояти перед спокусою зайти туди.

Невже не знайдеться жодного співчутливого вірянина? В ім'я Аллаха, це не можливо! А може — хто знає! — якийсь чужинець чи мандрівник у відповідь на його благальний погляд, на руки, простягнені в пориві приниженої розпуки, що давно вже охопила його, кине йому анну чи навіть рупію (таке могло статись) або, бачачи, як він іде з порожніми руками чи стоїть за ворітьми, самотній і принижений, та просить завжди милостиню, і тільки милостиню, може, хтось вділить йому солодкого листка чи, навіть, цілу галузку, що дає стільки дивної втіхи!

Але ні, сьогодні, як і вчора, як і всі дні перед тим, він зовсім не мав успіху. Що це — рука самої долі? Чи Аллах покинув його остаточно? У веселому гармидері перед самісінькими його очима це солодке райське зілля зважувалося на казенних терезах і знову оподатковувалося — хай живе емір! А потім, розділивши на пахучі пучки, завтовшки з лікоть, його нарешті пускали в продаж. О, які красиві ці пучки — яка радість була в них і водночас заспокоєння! Гладкі купці в тюрбанах і сорочках, вибравшись на маленькі столики або стоячи біля них, почали торгуватись, кожен пропонуючи свою ціну. “Мін кем? Мін кем?”¹ — вигукував Гаджі, Додів син, — Гаджі, якого Ібн обслуговував багато днів, коли тут торгував. Він розмахував пучком, простягнувши руки над юрбою.

---

¹ З арабської: Скільки? Скільки?

— Скільки? Скільки можете ви дати за цю квітку раю, за це зілля, що приносить щастя і відгонить усяку квалість? Це зілля — як очі дівчини! Воно пахтить як дихання бджілки! Воно...

— Якби я міг купити! — вигукнув важко Ібн. — Якби я міг купити! Хто б дав мені хоч галузку!

— Одну анну (два центи)! — прокричав весело й зухвало голос, знаючи все блюзнірство своєї пропозиції.

— Ах, ти, волоцюго! Нещасна мала воша на хворому верблюді! — вигукнув у відповідь роздратований купець. — Хай мені на носі виросте борода, коли це коштує менше двох рупій! Це остаточна ціна!

— Праведний Аллах! Та воно не варте двох рупій з усім твоїм нечистим кодлом, бедмеше!

— Собака ти! Брехун ти! Та що там звертати увагу на того, хто має не більш ніж анну. Ті, хто вартий чогось і має багато рупій, погляньте, придивіться!

Аль Гаджай, кухар, і Ахмед, ткач килимів, виступили вперед і взяли кожен по пучку за рупію, у той час як Ібн Абдула, чіпляючись у натовпі за поли одягу й нахабно штовхаючи того й того, сумно дивився на них. А там далі з рук інших купців швидко розбирали кат: Чуді — пекар, Азад Бект — голяр, Іцц-аль-Дін — продавець забавок, і так далі, доки за годину не розібрали всього зілля. Майдан спорожнів. На землі лишилося натрушене сміття й цурпалки від гілляк та в'яле листя, яке мали продати переважно продавцям дров, підмітальникам, смітникарям і старцям, одним з яких був і Ібн; тільки для того треба було маленької монети, принаймні одної анни, а він тепер не міг дозволити собі взяти навіть одну обчухрану лозинку з того — такою гіркою була його доля вже багато-багато

днів! У цій безладній юрбі, де стільки людей його знало й розуміло блага́ння, з яким він приставав, не знайшлося нікого, хто запропонував би йому хоч галузку. Він стояв такий же нещасний, як і прийшов, тільки ще більше проймала його спрага й голод.

І потім, коли майдан остаточно спорожнів і на землі не лишилося жодного листочка чи гіллячки, він поволі й важко вирядився й собі до звичного місця, у холодку одної з шести колон, що прикрашали вхід до мечеті, — місця старців, де мав лягти й благати всіх, хто входив чи виходив, не забути заповіту Пророка: “і виконай свій обов’язок перед ближнім, і перед бідним, і перед сином дороги”. Опівдні він зайшов усередину разом з іншими, бо принаймні йому цього хотілося, — але, леле! — його думки мало спинялись на п’яти обов’язкових щоденних молитвах, на ранішніх і вечірніх обмиваннях, навіть на їжі — лише на каті! Як дістати його — один листок, одну галузку.

Мало не через силу думки його повернулися до днів молодості, коли він жвавим хлопчиком жив на крутих терасах гір між Тайзом і Ерімом, серед невеличких упорядкованих фермерських плантацій кату, що ріс там у великій кількості. У ту пору батько його був одним з таких фермерів, і Сабар та Гірва (два маленьких села в окрузі Тайз, розділені тільки невеличким пагорком, — у першому з них він народився) — славилися тим, що ріс там найкращий на всю Арабію кат. Після бокгазького сабарський кат, кат його батьківщини, був найдобрішим на весь Ємен. Проти нього навіть гірваський кат був грубий, товстий і терпкий, і не раз він чув од своєї матері, яка працювала на плантації кату, що коли посадити сабарський кат у Гірві, то він швидко стане грубий, а коли перенести